

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету соціальної педагогіки
та психології

О.В. Пономаренко
(ініціали та прізвище)

« 31 » 08 2023 р.

ПСИХОЛОГІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

підготовки магістра

очної (денної) та заочної (дистанційної) форм здобуття освіти
спеціальності 053 – психологія
освітньо-професійна програма «ПСИХОЛОГІЯ»

Укладач: Железнякова Ю.В., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри психології

Протокол № 1 від « 31 » 08 2023 р.
Завідувач кафедри психології

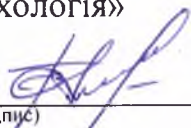

(підпис) Н.О. Губа
(ініціали, прізвище)

Ухвалено науково-методичною радою
факультету СПП

Протокол № 1 від « 30 » 08 2023 р.
Голова науково-методичної ради факультету
СПП

(підпис) Т.В. Турбар
(ініціали, прізвище)

Погоджено
Гарант освітньо-професійної програми
«Психологія»

(підпис) Г.О. Горбань
(ініціали, прізвище)

1. Опис навчальної дисципліни

Галузь знань, спеціальність, освітня програма рівень вищої освіти	Нормативні показники для планування і розподілу дисципліни на змістові модулі	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна (денна) форма здобуття освіти	заочна (дистанційна) форма здобуття освіти
Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки	Кількість кредитів – 3	Вибіркова	
		Дисципліна вільного вибору здобувача освіти в межах спеціальності	
Спеціальність 053 - Психологія	Загальна кількість годин – 90	Семестр:	
		1	1
	Лекції		
	12 год.	4 год.	
Змістових модулів – 3	Практичні		
	22 год.	8 год.	
	Самостійна робота		
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)	Кількість поточних і контрольних заходів – 11	56 год.	78 год.
		Вид підсумкового семестрового контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Психологія сексуальності» є формування у студентів розуміння психологічної сексуальності і сексуального здоров'я; формування у здобувача вищої освіти здатностей здійснювати психологічний аналіз гендерної комунікації та сексуальної поведінки, власної й інших людей, розрізняти сексуальну норму і патологію; удосконалення вміння професійної комунікації з сексуальної проблематики.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Психологія сексуальності» є:

- показати місце психології сексуальності в системі психологічних знань;
- надати необхідну інформацію про сучасний стан та актуальні проблеми наукових знань із сексології та сексопатології,
- ознайомити із закономірностями психосексуального розвитку людини;
- визначити психологічні механізми сексуальної поведінки;
- ознайомити студентів з анатомо-фізіологічними основами сексуальності людини;
- ознайомити з основними видами та причинами виникнення сексуальних розладів та сексуальних злочинів;
- сформуванню уявлення про основні принципи психотерапевтичних заходів при психогенних сексуальних розладах.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми за результатами вивчення навчальної дисципліни здобувач має

набути такі програмні компетентності:	методи і контрольні заходи	
ІК. Здатність вирішувати складні завдання і проблеми у процесі навчання та професійної діяльності у галузі психології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов і вимог.	метод усного контролю, метод письмового контролю, метод тестового контролю, метод практичної перевірки, вхідний контрольний захід; поточні контрольні заходи, тематичні контрольні заходи; атестаційний контроль; підсумковий контроль. контроль на практичних заняттях.	
ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.		
ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми		
СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної практики		
СК2. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості		
СК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності		
СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями		
досягти таких програмних результатів навчання:		методи і контрольні заходи
		метод усного контролю, метод письмового контролю, метод тестового контролю, метод практичної перевірки, вхідний контрольний захід; поточні контрольні заходи, тематичні контрольні заходи; атестаційний контроль; підсумковий контроль. контроль на практичних заняттях.
ПРН3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки		
ПРН5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість		
ПРН6. Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість		
ПРН11. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності		
ПРН13. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання		

Міждисциплінарні зв'язки. Проблематика навчальної дисципліни «Психологія сексуальності» ґрунтується на таких базових психологічних дисциплінах, як «Вікова психологія», «Психологія розвитку», «Соціальна психологія», «Психодіагностика», та міцно пов'язана з такими курсами, як «Психологія здоров'я», «психологія любові», «Сімейна психотерапія», «Індивідуальне психологічне консультування», «Групова психотерапія та психокорекція».

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1. Психологічні особливості сексуальності.

Тема 1. Психологія сексуальності як наука. Метод психологічного дослідження сексуальності.

Предмет і завдання психології сексуальності. Особливості принципів і методів психології сексуальності. Зв'язок психології сексуальності з іншими науками (філософія, медицина, загальна психологія). Історія розвитку психології сексуальності та внесок З. Фрейда в становлення сучасної психології сексуальності. Принципи побудови психологічного дослідження. Особливості спілкування сексолога з клієнтом та спостереження за його поведінкою. Методологічні проблеми психології сексуальності.

Тема 2. Механізми потягу: чому людина взагалі хоче сексу.

Сексуальність як один з основних чинників, що спонукають людей до міжособистісних контактів. Сексуальність – природжена потреба і функція людського організму. Сексуальність як чинник форм поведінки, що не призводять до статевих контактів. Сексуальність як вираз захоплення, прихильності, довіри, безпеки та задоволення, що є універсальною потребою людини. Сексуальний потяг – вибіркова готовність прийняти партнера з урахуванням його статевої належності. Концепції сексуальності: а) це джерело напруженості та чуттєвої розрядки; б) це, окрім джерела розрядки, ще й задоволення від реалізації несексуальних психічних потреб; в) усе зазначене плюс створення зв'язку з іншою людиною. Аспекти сексуальності: біологічний, психологічний, клінічний, поведінковий, правовий, культурний. Моделі сексуальності. Психогідралічна модель. «Гіпотеза редуції стимул-реакції». Концепція сексуальної збудливості Р. Уейлена. Екологічна модель (модель двох компонентів). Теорія «сексуального сценарію», запропонована У. Саймоном і Д. Ганьоном. Еволюційна, теологічна, біхевіоральна.

Тема 3. Психосексуальний розвиток. Стать, гендер і сексуальність.

Періодизація психосексуального розвитку. З. Фрейда, Е.Еріксона, Г. Васильченка, У. Мастерса. Етапи формування і прояви сексуальності. Етапи психосексуального розвитку за У. Мастерсом і В. Джонсон. Стать, гендер і сексуальність. Дитяча сексуальність. Сексуальність підлітків. Сексуальність дорослої людини. Стадії індивідуальної еволюції лібідо: понятійна, романтична, еротична, сексуальна, зрілої сексуальності. Парапубертат. Статева ідентифікація. Препубертат. Статева стереотипізація. Пубертат. Підліткові поведінкові реакції. Формування скерованості потягу. Перехідний період розвитку сексуальності. Сексуальний ексцес. Умовно-фізіологічний ритм. Період зрілої сексуальності. Інволюційний період. Менопауза. Клімактеричний період.

Змістовний модуль 2. Психофізіологія сексуальної поведінки.

Тема 4. Психофізіологія сексу.

Біологічні фактори, що зумовлюють сексуальність, зв'язок між анатомією та фізіологією, між нервовою і гуморальною системами та між сексуальними реакціями і переживаннями. Зовнішні та внутрішні статеві органи.

Вивільнення сексуальності людини у процесі філогенезу й онтогенезу від біологічної детермінованості, залежність сексуальності від психологічних і соціокультурних чинників.

Еротичний компонент кохання – типово людська особливість. Поняття кумулятивного циклу. Стадії копулятивного циклу: наростаюче збудження, плато, оргастична стадія завершення. Поняття стану попередньої нейрогуморальної готовності, психічної стадії, ерекційної стадії, фрикційної стадії, плато, стадії еякуляції, рефрактерної стадії. Абсолютна та відносна незбудливість.

Сексуальні реакції – відповідь організму (як на фізіологічному, так і на психологічному рівні) на зовнішні і внутрішні сексуальні подразники. Ерекція як феномен і як рефлекс на рівні спинного мозку, психічна ерекція. Еякуляція у здорових чоловіків – фізіологічний прояв оргазму.

Сексуальна потенція – здатність до здійснення сексуальних функцій, до сексуальної поведінки і переживання сексуальних почуттів. Сексуальна потенція як мірило чоловічої впевненості у собі. Сексуальна збудливість – виникнення сексуального збудження під впливом навколишнього середовища (міжособистісний вплив), а також швидкість перебігу циклу сексуальних реакцій від сексуального збудження до оргазму.

Тема 5. Види сексуальної поведінки.

Поняття сексуальної поведінки. Статева конституція. Компоненти сексуальної поведінки. Фази циклу сексуальної поведінки у жінок. Фази циклу сексуальної поведінки у чоловіків. Репродуктивна, гедонічна (спрямована на отримання насолоди) та комунікативна функції сексуальної поведінки. Основні форми сексуальної поведінки за І. Коном.

Тема 6. Вибір партнера.

Вибір партнера у жінок: короткострокові стратегії у виборі партнера; довгострокові стратегії у виборі партнера. Вибір партнера у чоловіків: короткострокові стратегії у виборі партнера; довгострокові стратегії у виборі партнера. П'ять базових моделей сексуальної взаємодії за Збігнев Лев-Старовичи: платонічна, чуттєва, інтегральна (психофізична), модель протиставлення любові і сексу, модель сексуальних стосунків без кохання.

Тема 7. Закоханість і кохання.

Причини появи закоханості. Феноменологія закоханості. Основні концепції закоханості у ХХ столітті (Р. Барт, К. Льюїс). Феноменологія кохання. Теорії кохання: біологічна теорія; теорія тріади; кохання як прив'язаність. Різниця між закоханістю і любов'ю.

Тема 8. Шлюб і сексуальність.

Шлюбно-сімейна мотивація. Статеві-сексуальне виховання в сім'ї. Інтимність, дружба, кохання, сексуальні стосунки. Розлади репродуктивної функції подружжя. Фактори збереження репродуктивного здоров'я. Характеристика сексуальних дисгармоній, їх наслідки.

Змістовний розділ 3. Поведінкові розлади.

Тема 9. Сексуальна норма.

Психологічні аспекти сексуальності. Моделі і концепції сексуальності. Поняття сексуальності (жіноча; чоловіча). Традиції у вивченні сексуальної поведінки. Конституційно-особистісні чинники формування сексуальності. Психологічне обстеження сексуальності при дисфункціях. Сексуальна норма і патологія. Рівні сексуальної активності.

Тема 10. Сексуальні девіації.

Види порушень психосексуального розвитку. Фіксаційні стадії психосексуального розвитку (З. Фрейд). Аномалії статевого розвитку. Гетеросексуальність, бісексуальність, гомосексуальність. Порушення сексуальної ідентифікації. Причини психосоматичних сексуальних розладів. Психосоматичні сексуальні розлади у жінок. Психосоматичні сексуальні розлади у чоловіків.

Тема 11. Сексуальні злочини і їх види.

Види, причини і наслідки сексуальної агресії. Сексуальне насильство. Педофілія. Інцест. Психологічна робота з жертвами сексуальних злочинів.

12. Психотерапія сексуальних порушень.

Сексуальне здоров'я і порушення. Статеві порушення у чоловіків і жінок. Психологічне консультування сімейних пар. Діагностика сексуальних розладів. Симптоматичне лікування сексуальних розладів. Профілактика сексуальних розладів.

4. Структура навчальної дисципліни

Змістовий модуль	Усього годин	Аудиторні (контактні) години						Самостійна робота, год		Система накопичення балів	
		Усього годин		Лекційні заняття, год		Практичні заняття, год				Теор. зав-ня, балів	Практ. зав-ня, балів
		ден.	заоч.	ден.	заоч.	ден.	заоч.	ден.	заоч.		
1	20	8	1	2	2	6	2	12	16	10	10
2	22	14	2	6	1	8	3	12	18	10	10
3	22	12	1	4	1	8	3	12	18	10	10
Усього за змістові модулі	64	34	4	12	4	22	8	38	52	30	30
Залік	26							30	30	20	20
Разом		90						56	78	100	

5. Теми лекційних занять

№ змістового модуля	Назва теми	Кількість годин	
		ден.	заочн.
1.	Психологія сексуальності як наука.	2	-
2.	Психологія сексу.	2	1
3.	Види сексуальної поведінки.	2	1
4.	Вибір партнера.	2	1
5.	Сексуальна норма.	2	1
6.	Сексуальні девіації.	2	-
Разом		12	4

6. Теми практичних занять

№ змістового модуля	Назва теми	Кількість годин	
		ден.	заочн.
1.	Тема 1. Психологія сексуальності як наука.	6	2
2.	Тема 5. Види сексуальної поведінки.	8	3
	Тема 6. Вибір партнера.		
	Тема 7. Закоханість і кохання. Тема 8. Шлюб і сексуальність.		
3.	Тема 9. Сексуальна норма.	8	3
	Тема 10. Сексуальні девіації.		
	Тема 11. Сексуальні злочини і їх види. Тема 12. Психотерапія сексуальних порушень.		
Разом		22	8

7. Види і зміст поточних контрольних заходів

Змістовий модуль	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1. Психологічні особливості сексуальності.	Теоретичне завдання – тестування	Тест розміщено за посиланням: https://docs.google.com/forms/d/e/	Правильні відповіді на питання тесту	5
	Практичне завдання – письмовий звіт.	Здійснити порівняльний аналіз чоловічої і жіночої сексуальності.	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	10
	Участь у загальному обговоренні з теми практичного заняття 1	Практична перевірка, усний контроль з теми практичних занять ЗМ 1	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	5

Змістовий модуль	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
Усього контр. заходів за ЗМ 1	3			20
2. Психофізіологія сексуальної поведінки.	Теоретичне завдання – тестування + відповідь на теоретичне питання	Тест розміщено за посиланням: : https://docs.google.com/forms/d/e/	Правильні відповіді на завдання тесту	10
	Практичне завдання – письмовий звіт.	Визначити власну силу статевої конституції та ще трьох осіб	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	5
	Участь у загальному обговоренні з теми практичного заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичних занять ЗМ 2	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	5
Усього контр. заходів за ЗМ 2	3			20
3. Поведінкові розлади.	Теоретичне завдання – тестування	Тест розміщено за посиланням: : https://docs.google.com/forms/d/e/	Правильні відповіді на завдання тесту	5
	Практичне завдання – письмовий звіт	Охарактеризувати психологічні аспекти сексуальності людини у різні періоди.	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	10
	Участь у загальному обговоренні з теми практичного заняття 1	Практична перевірка, усний контроль з теми практичних занять ЗМ 3	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	5
Усього контр. заходів за ЗМ 3	3			20
Усього контр. заходів	9			60

8. Підсумковий семестровий контроль

Форма	Види підсумкових контрольних заходів	Зміст підсумкового контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
Залік	Теоретичне завдання - Підсумкове електронне тестування за результатами вивчення курсу у повному обсязі.	https://docs.google.com/forms/d/e/	Правильні відповіді на питання тесту	20
	Практичне завдання – письмова доповідь Термін виконання: упродовж екзаменаційно-залікової сесії (не пізніше дня заліку за розкладом).	<i>Термін виконання: упродовж екзаменаційно-залікової сесії (не пізніше дня заліку за розкладом).</i>	Вимоги та критерії до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	20
Усього за підсумковий семестровий контроль				40

9. Рекомендована література

Основна:

1. Діденко С. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків: Навчальний посібник. Київ:Арістей,2003.312 с.
2. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності: Підручник. Київ:Академвидав,2009.304 с.

3. Кришталь В.В., Кришталь Є.В., Кришталь Т.В. Сексологія: Навчальний посібник. Харків: Фоліо, 2008. 990 с.
4. Коцан І.Я. Психологія здоров'я людини. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 316с.
5. Кочарян Г.С. Сучасна сексологія. Київ: Ніка-Центр, 2007. 400с.
6. Сексологія: навчальний посібник / В. В. Кришталь, Є. В. Кришталь, Т. В. Кришталь, 2008. 990 с.
7. Сексопатологія. Національний підручник ./ Під ред.. Є.В.Кришталь, Б.М. Ворник. 2012. – 925 с.
8. Додаткова:
9. Аймедов К., Бучок Ю., Венгер О. та ін. За ред. Волошина П.В., Марути Н.О. Соціально-стресові розлади (клініка, діагностика, профілактика). Харків: Видавець Строков Д.В. 2016. -335с.
10. Буше Ф. Книга, яка нарешті розкаже тобі геть усе про любов. Артбукс, 2020. 112 с.
11. Готтман Дж. Сільвер Н. Сім принципів щасливого шлюбу. Практичний посібник зі шлюбних стосунків. Віват, 2021. 336 с.
12. Додонов. Б. І. У світі емоцій. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1987.140 с.
13. Келли Г. Основи сучасної сексології. СПб., Харків, 2000. 400с.
14. Кові С. Сім звичок надзвичайно ефективних сімей. Як створити сімейний затишок у нашому буремному світі. BookChef, 2020. 320 с.
15. Маккензі Джексон. Psychopath Free. Як звільнитись від токсичних стосунків і не стати жертвою. Віват, 2019. 256с.
16. Никоненко, Ю. П. Клінічна психологія [Текст] : Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2018. - 369 с.
17. Статеві розлади / за ред. Й.М.Аптера, Київ: «Здоров'я», 1974. 376 с.
18. Фішер Х. Чому ми любимо. Природа й хімія романтичного кохання. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2019. 288 с.
19. Фішер Х. Чому ми любимо. Природа й хімія романтичного кохання. Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля". 2019. 288 с.
20. Ялом І. Ліки від кохання та інші оповіді психотерапевта. КСД, 2017. 416 с.
21. Кутішенко В. Феномен міжстатевої любові в контексті духовної парадигми психології. Педагогічний процес: теорія і практика. 2016. № 3. С. 17–22. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi55/pedprotses2016n3/4.pdf>.
22. Шевченко Н. Ф., Зайченко Л. В. Вплив психологічної сепарації на уявлення про любов у юнацькому віці. Журнал сучасної психології. 2022. № 3. С. 153–159. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/psp/psp2022v3/153.pdf>.
23. Мосол Н.О. Психологія любові: теоретичні та прикладні аспекти дослідження. Psychological patterns of social processes and personality development in modern society : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023. С.107-118
24. Москалець В. П. Основний психологічний зміст моральності особистості : психологія християнської любові. Психологія особистості : навч. посіб. Київ, 2013. С. 98–100.
25. Glass, S. (2003). Not Just Friends: Rebuilding Trust and Recovering Your Sanity After Infidelity. New York: Free Press.
26. Gottman, J. & Silver, N. (2015). The seven principles for making marriage work. New York: Three Rivers Press.
27. Malakh-Pines, A. (2005). Falling in love: Why we choose the lovers we choose. New York: Taylor & Francis, Inc.
28. Tsapelas I, Fisher H., Aron A. The Dark Side of Close Relationships II / W. R. Cupach and B. H. Spitzberg. — New York : Routledge, 2010. — P. 175-196.

29. Acevedo B., Aron A., Fisher H., Brown L. L. Neural Correlates of Marital Satisfaction and Well-being: Reward, Empathy, and Affect // *Clinical Neuropsychiatry*. — 2012. — Vol. 9, № 1. — P. 20-31.
30. Fisher H. We have chemistry! The Role of Four Primary Temperament Dimensions in Mate Choice and Partner Compatibility // *The Psychotherapist*. — 2012. — № 52. — P. 8-9.
31. Fisher H., Island H. D., Rich J., Marchalik D., Brown L. L. Four broad temperament dimensions: description, convergent validation correlations, and comparison with the Big Five // *Front. Psychol.* — 2015. — DOI:10.3389/fpsyg.2015.01098.

Інформаційні ресурси:

1. TED-lectures URL: https://www.ted.com/playlists/143/in_the_mood_for_love
2. Нейробіологія Г. Фішер. URL:<https://helenfisher.com/>
3. Дослідницький інститут вивчення відносин Дж.Готтмана. URL:<https://www.gottman.com/>
4. Наукова бібліотека ЗНУ каталог : веб-сайт URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/ufd/index.php>
5. Наукова бібліотека ЗНУ Електронні книги / Тематичний каталог Дитяча психологія : веб-сайт URL: [http://ebooks.znu.edu.ua/index.php?&category\[\]=3790](http://ebooks.znu.edu.ua/index.php?&category[]=3790)
6. Бібліотека українських підручників : веб-сайт URL: <https://pidruchniki.com/psihologiya/>
7. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського : веб-сайт URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/>
8. Електронна бібліотека НАПН України : веб-сайт URL: <http://lib.iitta.gov.ua/>
9. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Актуальні проблеми психології» : веб-сайт URL: <http://www.apppsychology.org.ua/index.php/ua/>
10. Науковий журнал «Психологічний часопис» Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України : веб-сайт URL: <http://www.apsjournal.com/index.php/psyjournal/about>
11. Наукові видання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України : веб-сайт URL: <http://inpsy.naps.gov.ua/info/273/>
12. Наукометричні фахові видання з психології : веб-сайт URL: <http://inpsy.naps.gov.ua/info/272/>
13. Національна бібліотека України. імені В. І. Вернадського : веб-сайт URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
14. Сайт журналу «Социальная психология и общество» : веб-сайт URL: http://psyjournals.ru/social_psy/
15. Сайт Інституту соціальної та політичної психології НАПН України : веб-сайт URL: <http://ispp.org.ua>